

УДК 159.9.316.6

Чуйко О.В.[°]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, доцент кафедри психології розвитку (м.Київ)

ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Стаття розкриває теоретико-методологічні та прикладні засади впровадження професійно-орієнтованих практик у вищій школі як головної детермінанти становлення фахових компетенцій у майбутніх фахівців соціономічних професій.

Ключові слова: професійні компетенції, особистісна зрілість, професійно-орієнтовані практики

Статья раскрывает теоретико-методологические и прикладные основания внедрения профессионально-ориентированных практик в высшей школе как главной детерминанты становления профессиональных компетенций у будущих специалистов социономических профессий.

Ключевые слова: профессиональные компетенции, личностная зрелость, профессионально-ориентированные практики

The article reveals theoretical, methodological and applied bases of implementation of professionally oriented practices in higher education as the main determinants of professional competence development in future specialists of socioeconomic professions.

Keywords: professional competence, personality maturity, professionally oriented practice

Актуальність проблеми. Очевидною і невідворотною постає необхідність у зміні цілей освіти у напрямку до упровадження компетентнісної парадигми, де компетентності виокремлюються в якості складних особистісних утворень, що включають інтелектуальні, емоційні і моральні складові, забезпечуючи готовність випускника вищої школи до професійного, соціального й індивідуального самовизначення в умовах динамічно змінного інформаційного суспільства.

Натомість, це не означає відмови від вітчизняних освітянських традицій, збереженою має бути фундаментальність освіти, її культурно-історичні і етно-соціальні цінності. Йдеться про посилення практичної спрямованості в підготовці спеціалістів нової генерації,

Водночас, постає закономірне питання шляхів (способів, методів, технологій), які б дозволяли перетворити здебільшого декларовані цілі у реально досягнуті результати. Особливої значущості ця проблематика розгортається у контексті підготовки фахівців соціономічних (або допомагаючих професій), в яких професійне становлення нерозривно пов'язане із становленням особистісної зрілості спеціаліста. Особистісна зрілість розглядається у цьому контексті « у якості головного особистісного новоутворення, що виявляється у особистісній здатності суб'єкта професійної діяльності до розв'язання професійних задач, спрямованих на реструктуризацію психічної і соціально-психологічної реальності в інтересах суб'єкта допомоги [6].

Мета статті полягає у розкритті специфіки організації включення студентів соціономічного фаху у професійно-орієнтовані практики з метою

отримання особистісного досвіду переживання і проживання реальних ситуацій професійної допомоги, рефлексія якого через механізми інтеріоризації та інтеграції обумовлює формування базових професійних компетенцій.

Поява компетентнісної парадигми в освіті і виокремлення базових понять «компетентність» і «компетенції» є реальним кроком на шляху переходу до автономності суб'єктів навчання. Тим не менш, проблема набуття компетентності, як сформованої якості, і компетенцій, як діяльних здатностей, не може вирішуватися в рамках стандартних учбових програм і планів. Постає завдання створення спеціального простору для їх становлення і розвитку.

Таким чином, доводиться визнати, що проблемою першочергової важливості постає питання подолання обмежень існуючих способів організації навчання і запровадження освітніх технологій, спрямованих на раннє включення студентів соціономічного фаху до різних типів практик професійно-орієнтованого спрямування.

Російський дослідник В.Е.Волков приходять до висновку, що тема практик виникає там, де потрібно описати реальну діяльність. А таких реальностей виникає безліч, в той же час практика досить динамічна і корпоративна сфера, і тому «практика - це штучно організована діяльність, яка формується на основі теоретичного і уявного супроводу. Діяльність без цього забезпечення не може бути відтворена і не може бути зафіксована в культурі як досвід». Для освітньої підготовки це може означати наступне: як навчити тому, чого ще немає? Або як підготувати фахівців для проектувальної діяльності? [1].

Натомість актуалізація проблеми практик не повинна асоціюватися з традиційними видами виробничих практик у вищих навчальних закладах, які представлені у педагогіці вищої школи як самостійні форми навчальної діяльності. Як правило, навчальний план підготовки бакалаврів та магістрів включає навчальну, навчально-виробничу, переддипломну практику студентів (в залежності від типу спеціальності можуть доповнюватися педагогічною, науково-дослідною тощо). В узагальненому вигляді основним завданням проходження практики студентами є «набуття професійних умінь і навичок» [3, с. 153].

Незважаючи на закладений в цих традиційних формах навчальної діяльності цільовий конструкт, доводиться визнати, що логіка розгортання виробничих практик (починаючи з навчальної до науково-дослідної) побудована за принципом поступового переходу від споглядальної (пасивної) до практичної (активної) діяльності. Тобто, включення студента в контекст реальної професійної діяльності розпочинається із способів пасивного спостереження за трудовими процесами.

За таких умов місця «набуттю професійних умінь і навичок» фактично не залишається. Окрім того, така «бездіяльність» відповідним чином впливає на рівень мотиваційної готовності студентів до освоєння професії. За зауваженням Ю.М.Швалба, коли йдеться про мотиваційну готовність, слід говорити не лише про наявність відповідних мотивів, а й про відповідний «специфічний стан індивіда» [5, с.32].

Таким ресурсним станом можна назвати комплекс полімодальних емоцій, який відчуває індивід при зустрічі з невизначеністю об'єкта, якого хочеться розпізнати: здивування, захоплення, сум'яття, страх тощо. Викладачі вищої школи нерідко є свідками величезного бажання і готовності студентів-

соціологістів включитися безпосередньо в освоювану сферу професійної діяльності вже на перших курсах, але можливість «угамування спраги» надається їм набагато пізніше, після освоєння теоретичних знань і формування первинного образу майбутньої професії. Часто на цей момент пізнавальний (дослідницький) інтерес згасає або трансформується в інші форми пізнавальної діяльності, не пов'язані з професійною.

Практики професійноорієнтованого спрямування відображають широкий діапазон взаємодій суб'єкта, накопичення самостійного досвіду отримання необхідних способів дій, засвоєння професійних норм і взірців діяльності, акумулювання особистісних результатів і досягнень, а також досвід їх презентації на різних рівнях спільнот.

Різновидами професійноорієнтованих типів практик у вищій школі є дослідницькі, комунікативні, проектні, організаційні, управлінські, ігрові, які предметно у «згорнутому» вигляді володіють змістом майбутньої професійної діяльності. Тому професійноорієнтовані види практик – *це різновид діяльності студентів соціологічних спеціальностей, спрямований на отримання позитивного професійного досвіду, формування професійних компетенцій і напрацювання реальних способів дій у професійних ситуаціях.*

Про необхідність введення специфічних видів діяльності в процес професійної підготовки фахівців, зауважує й відомий британський психолог Дж.Равен, посилаючись на роботи дослідників (Winter, McClelland, Stewart, 1981). Зокрема, він стверджує, що окрім академічних занять, студенти повинні отримувати різноманітний досвід за рахунок спільної роботи із людьми різного соціального статусу, різних систем цінностей та інтересів. Водночас важливою умовою є та, коли викладачі вимагають від студентів, щоб останні «аналізували та інтегрували набутий досвід, а не просто «приймали» його, пліткували про нього або бездумно накопичували» [4, с.213]. Й далі він продовжує: «надання студентам широких можливостей для участі в новій для них діяльності (лідерській, інноваційній, дослідницькій тощо) та надання їм підтримки на часі, коли вони намагаються виконати роботу, є важливою з точки зору досягнення значимих для них цілей [там же].

Модель переходу від навчальної ситуації до ситуації професійної передбачає зміну способів функціонування освітнього середовища. Логіка розгортання і включення студентів в систему професійноорієнтованих різновидів практик має певні закономірності: вони є спеціально заданими і проектними по своїй формі.

У якості базових професійноорієнтованих різновидів практик ми виокремлюємо три: 1) волонтерська; 2) дослідницька; 3) проектна практики.

В рамках навчального процесу ця можливість реалізується завдяки впровадженню принципово відмінної концепції підготовки і виконання студентських курсових робіт, починаючи з першого курсу навчання соціологічної спеціальності.

Варто визнати, що в епоху експансії інтернет-технологій у різні сфери життєдіяльності людини (у тому числі і в навчання), курсова робота, як різновид науково-дослідницької роботи студентів, фактично втратила своє основне призначення. Її головна мета полягає у розвитку самостійних навичок наукового дослідження студентів, (принаймні так стверджується у згаданому підручнику з

Педагогіки вищої школи: «захист курсових та дипломних робіт сприяє зростанню самостійності студентів, формуванню їх як майбутніх спеціалістів») [3, с. 150].

Водночас реальна практика свідчить, що виконання курсових робіт носить здебільшого формальний (репродуктивний) характер, й швидше демонструє рівень компілятивних навичок студента. Внаслідок цього виникає велика розбіжність між бажаним і дійсним, між націленістю підготовки фахівця соціономічної сфери на розв'язання професійних задач, пов'язаних із психічною реальністю суб'єкта взаємодії і відсутністю «простору» для їх формування.

Виходячи з цього, основною метою включення студентів-соціономістів в систему професійно-орієнтованих практик постає досвід набуття способів взаємодії у професійних ситуаціях завдяки реально отриманому досвіду емоційного переживання і особистісного відреагування (рефлексії).

Волонтерська практика (I курс). Основна мета включення студентів соціономічних спеціальностей у волонтерську практику полягає у формуванні професійних компетенцій, що мають афективно забарвлену вираженість. Йдеться про ті особистісні утворення індивіда, які роблять процес надання професійної допомоги гуманним і ціннісно-значущим: емпатійна підтримка, сенситивність, безоцінне прийняття, неупереджене ставлення тощо.

Волонтерська діяльність в зв'язку з цим виступає особливим психолого-педагогічним ресурсом розвитку особистісних здатностей.

Дослідницька практика (II курс). Традиційно дослідницька діяльність розглядається в контексті наукової діяльності, водночас ціла низка провідних наукових і психологічних наукових шкіл (В.Давидов, Д.Ельконін, Ю.Громико) розглядають її у якості освітньої діяльності, спрямованої на досягнення освітніх результатів. ЮНЕСКО взагалі розглядає її не як наукову роботу, а як основну технологію сучасної освіти.

Дослідження - діяльність, пов'язана із пошуком відповіді на творче, дослідницьке завдання, що передбачає наявність основних етапів, властивих для дослідження у науковій сфері: постановку проблеми; вивчення теорії, пов'язаної з обраною темою; висунення гіпотези дослідження; підбір методик і практичне оволодіння ними; збір матеріалу; аналіз і узагальнення отриманих даних; оформлення висновків.

Особливість дослідницьких практик студентів соціономічного профілю полягає у специфіці предмета досліджуваного явища, яке безпосередньо пов'язане зі змістом майбутньої професійної діяльності. Це в свою чергу означає, що головною метою включення студентів до дослідницьких практик є набуття ними функціональної навички дослідження як універсального способу освоєння дійсності, а також активізація особистісної позиції студента в освітньому процесі на основі вироблення суб'єктивно нових, особистісно значимих знань.

Специфіка даного виду професійно-орієнтованої практики полягає в її колективно розподіленому характері діяльності, що передбачає спільну роботу студентів у мікрогрупах по 4-5 осіб. Принцип колективно-розподіленого способу діяльності сформульований в якості основного принципу технології розвиваючого навчання В.В.Давидова - Д.Б.Ельконіна, що обумовлює досить потужну мотиваційну готовність учня до вирішення поставлених дослідницьких завдань.

Фактично головним стимулом стає інтерес, який через механізми емоційної зацікавленості та залученості знімає проблему примусової мотивації та

примусового пошуку при вирішенні дослідницьких завдань. Крім того, такий спосіб організації діяльності є запорукою формування важливих професійних компетентностей сьогодення - роботі в команді та при прийнятті командних рішень.

Обрана студентами проблематика дослідження повинна враховувати ряд моментів: а) актуальність досліджуваного явища, б) недостатність вивчення і розробленості проблеми; в) можливість застосування дослідницьких процедур для його опису (зокрема, можливість доступу до експертів з даної проблеми).

Проектна практика (III курс). Проектування – діяльність, спрямована на трансформацію об'єкта з метою покращення його якісних характеристик, що мають соціально-орієнтовану спрямованість. Тому, виходячи із специфіки змісту діяльності фахівців соціономічних професій, проектування повинне зачіпати соціальне середовище людини, виступати в якості конструювання соціального майбутнього.

У сучасній літературі соціальне проектування визначається як «науково-теоретична і водночас практична діяльність зі створення проектів розвитку соціальних систем, інститутів, соціальних об'єктів, їх властивостей і відносин на основі соціального передбачення, прогнозування та планування соціальних якостей та характеристик, що являються значущою соціальною потребою» [2, с.3].

Натомість, виокремлення змістових параметрів соціальних проектів повинно стосуватися змін способу життя, а тому вони повинні бути спрямовані:

1) на зміну наявних значимих предметних умов життєдіяльності людей, що передбачає появу нових способів поведінки і дій, які поступово ввійдуть у груповий життєвий досвід, стануть компонентом традицій;

2) на зміну існуючих способів дій, які іноді є не найкращими через ряд причин, й, відповідно, новим способам дій можна навчати, що призводитиме до стабілізації суспільних процесів;

3) на зміну існуючих норм і правил організації форм життєдіяльності спільноти, що ґрунтується на ідеї пріоритетності зовнішньої регламентації способу життя [2].

При виконанні курсового проекту студенти самостійно обирають тему, виходячи із власних інтересів в галузі освоєваної соціономічної професії і врахування можливостей самостійного ініціювання і реалізації проектної ідеї. Іншим способом включення в проектну практику є підключення до реалізації проектів, які вже здійснюються іншими суб'єктами.

Як і в попередніх видах професійно-орієнтованих практик, студент здійснює рефлексивний аналіз особистісних та професійних змін, оцінює результати власної участі в роботі над проектом, визначає рівень набутих компетентностей. Фіксуються пропозиції щодо подальшого розвитку проекту.

Висновок. Впровадження професійно-орієнтованих практик в освітній процес дозволить оцінювати готовність випускника соціономічного фаху не з точки зору готовності до практичної діяльності як такої, а до будь-якої практики у професійній діяльності. Гарантованою умовою цієї готовності стають набуті фахові компетенції.

Список використаних джерел

1. Волков В.Е. Практика в образовании. Что такое практикоориентированное обучение? Как практически организовать/осуществить такое обучение? / В.Е Волков. / [Электронный ресурс] //Режим доступа: edu.tltsu.ru/sites/ sites_content/ site125/ html/
2. Курбатов В.И. Социальное проектирование: [учеб. пособ.] / В.И.Курбатов, О.В.Курбатова. – Ростов н/Д: «Феникс», 2001. – 416 с.
3. Педагогіка вищої школи: Навч. посібник /З.Н.Курлянд, Р.І.Хмелюк, А.В.Семенова та ін..- 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – 399 с.
4. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Пер. с англ.. – М., «Когито-Центр», 2002. – 396 с.
5. Швалб Ю.М. Психологічні аспекти компетентнісного підходу в освіті / Ю.М. Швалб // Вища школа. – 2010. – №1. – С.31– 36.
6. Чуйко О.В. Особистісне становлення суб'єктів професійної діяльності у соціономічних професіях: [монографія] / О.В. Чуйко – К.: АДЕФ –Україна, 2013. – 280 с.

Отримано 20.06.2014 р.

УДК 159.947

Шамлян К. М. °

Національний лісотехнічний університет України, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії та психології (м. Львів)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СТУДЕНТАМИ ПРИЙОМІВ ВОЛЬОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ПОВЕДІНКИ

У статті представлено результати емпіричного дослідження особливостей застосування прийомів саморегуляції методом самооцінки. Проаналізовано структура взаємозв'язків між показниками вольової регуляції та сталими характеристиками вольової організації особистості.

Ключові слова: вольова регуляція, прийоми саморегуляції, вольове зусилля, вольові якості, вольова організація особистості

В статье представлены результаты эмпирического исследования особенностей применения приёмов саморегуляции методом самооценки. Проанализирована структура взаимосвязей между показателями волевой регуляции и устойчивыми характеристиками волевой организации личности.

Ключевые слова: волевая регуляция, приёмы саморегуляции, волевое усилие, волевые качества, волевая организация личности

The article represents the results of empirical research of peculiarities of application of self-regulation modes by the method of self-appraisal. The structure of interrelation between the indexes of volitional adjusting and permanent descriptors of personality volitional organization has been analyzed.

Keywords: volitional adjusting, self-regulation modes, conation, volitional skills, personality volitional organization

Актуальність дослідження. Події, які відбуваються у нашій країні, вимагають мужності і рішучості, витривалості і підняття бойового духу громадян у боротьбі за цілісну та незалежну державу. У зв'язку з цим актуальним завданням